FASİKÜL 10 – SAYFA 1
Çeviri: Ziya Bayman

KAPİTÜLASYONLAR *

Hukuk tarihinde, kapitülasyonların “hukuksal müessesesi”nin tarihi dışında, sağduyunun zırvalığa, iyiliğin başbelasına dönüşebildiğini gösteren, dünya tarihinin cilasını derinlemesine ve genişlemesine sıyırabilen çok az örnek vardır. Benzer bir sinizme sahip bir Shylock çok seyrek olarak yaldızını böylesine ısrarla taşıyabilirdi. Benzer bir ikiyüzlülüğe sahip ekabir takımının kendisini en alt sınıfların hizmetindeymiş gibi gösterebilmesine çok seyrek rastlanabilirdi. Burada duygusal bir bakış açısı sözkonusu değil. Şiddet, hukuku oluşturuyor ve daha güçlü olan yumruk, insanlar ve insani topluluklar arasında en üstün ve temyizi mümkün olmayan yegane merci. Şüphesiz, Avrupa halkları dünyanın ele geçirilmesinde çok daha vahşi ve kanlı yöntemler de uyguladılar. Ama bu vahşet, çoğunlukla o dönemlere özgü ilkellik ve yabani hayvanlık karakterine bağlanabiliyor ve böylece kendini büyük ölçüde affettirebiliyordu. Resmi devlet kurumları en azından resmen bununla hiçbir ilişkileri yokmuş gibi davranıyorlar, bu türden son derece dehşet verici olayları sanki pek hoş görmüyorlar ve bunlardan sessizce yararlanmakla yetiniyorlardı. Yakın tarihin en şiddetli hukuk ihlallerinden biri olan Polonya’nın bir kez daha parçalanması, insanoğlunun bunun haksızlığını itiraf ederkenki samimiyeti ve bunu sürdürürken harcadığı enerjiyle, hafif de olsa bir azamet pırıltısı kazanır. Ama büyük devletlerin, sultanın devleti ile bir yüzyılı aşkın bir süre boyunca oynadıkları bu zalimce kedi-fare oyunu, hileli bir biçimde aslında çoktan beri bir hukuksuzluk halini almış olan bir hukuğa davet ediyormuş gibi davranarak bu devletin şeytanca boğulması, bir halkın ve resmi düzeyde son derece yakın ilişki içinde bulunulan bir yönetimin moral omurgasının yavaş yavaş unufak edilmesi. Sarayın ve sultanın idare biçiminin, moral açıdan derin bir yozlaşma içinde olması bir bahaneymiş gibi görülse de, bütün bunların tarihte bir örneği daha yoktur.

Avrupa’nın en güçlü savaş beyleri, iktidarlarının zirvesinde iken, sultanlar, teveccühünü kazanmak istedikleri Fransız kralını, İslam ülkelerindeki Hristiyanların hamisi, koruyucusu olarak tanıdılar. Bu, Osmanlıların gözünde bir şeref ünvanı ya da çok önemli bir ayrıcalık değildi. Çünkü başta Roma kökenli olanlar olmak üzere Hristiyanlar,

çok sayıda din ve mezhebin varolduğu bu Doğu ülkesinde, en az muteber olan kesimi oluşturuyorlardı. Ama Doğu'nun mallarını satabilmek için Batı ülkelerinin uzak pazarlarını tanıyan Hristiyan ticaret erbabına ihtiyaç olduğundan, onların kralına komik sayılacak hoşluklar yapıldı ve yabancı ticaret erbabı gözalıcı ayrıcalıklarla donatıldı. Ve son olarak da yabancı Hristiyanlara, anlaşılamaz nitelikteki ticari uyuşmazlıklarında kendi ileri gelenleri tarafından kendi hukuklarına uygun çözüm bulmaları yolu açıldı. Ve bir krala tanınan ayrıcalığın sonraki kraldan esirgenmesi de pek uygun bulunmadı, çünkü ne kadar çok yabancı tüccar gelirse, sultanın sandıklarına o kadar daha fazla para akıyordu. İşte bu, kapitülasyonların özünü ve anlamını oluşturuyordu. Bu kapitülasyonlar her anlaşma töreninde biraz daha sağlamlaşan bir nitelik kazandılar ve onaltıncı ve onyedinci yüzyıllarda adeta kutsal haklar haline geldiler.

Sultanlar, bu anlaşmalarla farkına varmadan ülkelerinin ölüm fermanını imzalamış oldular. Bu fermanın infazı ancak, Osmanlı İmparatorluğu eski kudretini büyük ölçüde kaybettiği ve yaşlılığından kaynaklanan bu zafiyeti, Avrupa halklarının azgın yayılma arzusu ile aynı döneme denk geldiğinde gerçekleşebildi. Ondokuzuncu yüzyılın ortalarında bu denkleşme meydana geldi. Ancak o zaman sultanın egemenlik haklarının ne kadar eksildiği ortaya çıktı. Dinsel koruyuculuk, yabancı güçlere sultanın Hristiyan tebasıyla ilişkilerini denetleme olanağı veriyordu. Vergi ayrıcalıkları yabancı tüccarı yerlilerle girişilen her türlü ticari rekabette kayırıyordu. Yabancı elçilerin "ulu" mahkemeleri yabancılar için yalnızca onlara özel ve Osmanlı adaletinden tümüyle bağımsız bir yetkili mahkeme sunmakla kalmıyor, taşraya yabancı olan hakimi de, bir yabancıyla hukuki bir sorununu neticeye bağlamak isteyen ülke yurttaşını yargılamaya zorluyordu. Avrupa diplomasisi, kapitülasyon koşullarının en kapsamlı biçimde yorumlanmasında, eşi bulunmaz bir virtüözlük düzeyine erişiyordu.

Osmanlı devletinin –tabii ki her birinin kendisi için en uygun bulduğu zaman dilimindeki- vefatında rol alan bu büyük devletlerin temsilcileri, bu kutsallaştırılmış haklar adına onun mirasıyla ilgileniyorlardı. Bunu sivil komiserler olarak, hakimler olarak, posta memurları olarak; bu hukuk adına hareket eden tercümanlar ya da
elçiler olarak, her defasında olayın önem derecesine göre, ilgilendikleri her –ama gerçekten her- yönetim işlemini etkilemeye çalışıyorlardı. Bu müdahelelerini gerektiğinde Boğaziçi'nde tehditvari bir tur atan ve barışçı bir isim olarak "stasyoner" (yerli) ismini taşıyan bir gambot ya da bu amaçlar için davet edilmiş daha büyük bir savaş gemisinin yarattığı baskı ile sağlıyorlardı. Bu hukuk adına sonuçta

Osmanlı İmparatorluğu'nun sakinleri iki sınıfa ayrıldılar: Her şeye izni olan yabancılar ve diğerlerinin izin verdiklerini yapabilen yerliler.

Hukuki ve siyasi alandaki bu durum, birebir yansımasını ekonomik alanda buldu. Bu alanda başarı vaat eden herhangi bir ekonomik faaliyetin olmazsa olmaz önkoşulu, yabancı bir bayrağın varlığı oldu. Korunmasız olarak görülen ülkenin, kendi karına gösterdiği özeni en azından görünürde imparatorluğun ekonomik gelişmesi için gerekli ihtiyaçların sağlanması ile ahenkli göstermek için bile hiç çaba harcamayan Batı sermayesi yardımıyla göz göre göre yağmalanması gerçekleşiyordu. Dünya sermayesi, devasa bir vampir gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun omuriliğini sömürmekteydi. Bankalardan tren yollarına, ormanlardan maden ocaklarına, gaz şirketlerinden su hatlarına kadar her şey yabancıların elindeydi, onlar tarafından inşa ediliyor ve onların menfaatine uygun olarak kullanılıyordu. İmparatorluğun kendi üretim ya da ticaret politikasını geliştirmesine yönelik her deneme, daha embriyo halindeyken boğuluyordu. Yabancıların, ülkeye girişte herhangi bir gümrük korumasıyla engellenmeyen ihracatları karşısında zanaat kurban ediliyor ve çöküntüye uğruyordu. Dev bir imparatorluğun gelirleri sultanın kasalarına aktarılamadan, Paris, Londra, Berlin ve Viyana bankalarının kasalarına akıyordu. Yabancıların ülkesinin gelirlerinden ayırarak verdikleri pay, sultanın kendisine de yetmemekteydi. Ordu ve donanma perişan hale gelmişti, çünkü bunların acil ihtiyaçları artık hesaba katılamıyordu. Devlet memurları, amme menfaatine büyük bir fedakarlıkla hizmet eden az sayıda istisnanın dışında, en tepeden en alttakine kadar rüşvete bulaşmıştı, çünkü sık sık aylarca maaşsız kalıyorlardı. Ama sultanın gelirleri yine de kendi döneminde çılgınlık boyutuna ulaşmış olan harcamaları, doymak bilmez hiyerarşinin taleplerini, eski borçların fahiş faizlerini karşılamaya yetmiyordu. Yeni borçlar eskilerinin üzerine yığılıyor, devletin en karlı ve garantili gelir kaynakları rehin olarak veriliyordu: Tütün tekeli ve yeni gümrük vergi ve resimleri. Bu vergi ve resimlerle, Avrupa'nın karlı ihracatı daraltılmaksızın, yeni altının yurtdışına akıtılmasına imkan veren yeni bir fıçı deliği açılmış oluyordu. Rehinlerin (ipoteklerin), yani bizzat Osmanlı borçlarının yönetilmesi, tabii ki yalnızca yabancı idareciler tarafından yapılabilirdi. Haşmetli bankacı beyler ve tüm Batılı milletlerin önde gelenleri, sultandan ve vezirlerden daha haşmetli biçimde, Paris ya da Pera'daki büyük saraylarda oturuyorlardı, kendi aralarında yeterince kindar bir mücadele sürdürüyorlar, ama bir tek içtihatta anlaşıyorlardı: Yüce Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünü ve bu ülkede üreten ve çalışan milyonlarca insanın tümü Tanrı'nın buyruğuna göre yalnızca bir amaca hizmet etmek için buradaydılar: Maharetle yapılan bir finans büyüsü sayesinde mucizevi biçimde artan Osmanlı borçlarının faiz tutarlarının tüm dünyaya yayılmış olan mülk sahiplerine yılda iki kez tam zamanında ödenmesi.

Zincir böylece kusursuz biçimde tamamlanıyordu. Zincirin baklaları birbirine geçmiş oluyordu. Siyaset ve yönetim alanlarında, hukuktan finansa, ekonomiden trafiğe, istisnasız tüm kilit pozisyonlar ve bunların yanında bin kadar alt pozisyon yabancıların ya da becerikli ve açıkgöz Levantenlerin, Yahudiler'in, Rumlar'ın ve Ermeniler'in eline geçmiş durumdaydı. Bunlar sultanın tebası oldukları halde, kendi menfaatlerini, çorbalarını yabancı büyük devletlerin ateşinde kaynatmakta görüyorlardı. Böylesi bir organizasyonda, halkın ihtiyaçları için, yani bakımsız kentler, fakir köyler, yağmalanmış ormanlar ve kurak tarlalar ve henüz bir doktor ya da öğretmen görmemiş insanların kendileri için, birkaç kuruştan fazlası kalmıyordu.

Şeytani bir hassasiyetle çalışan bu sistemin öldürücü çemberinden kurtulabilmek için, imparatorluğun yorgun güçleri uzun süreden beri yetersizdiler, çünkü Osmanlı'nın azametini oluşturan iki kök, yani din ve ordu, ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında çoktan çürümüştü.

* Bu, namuslu ve şövalyece davranan bir Avrupalı'nın "Kapitülasyonlar" adı verilen tarihsel cürüm üzerine günah çıkarmasıdır.Biz, bu satırları Bay Norbert v.Bischoff'un "Ankara" adlı kitabından aldık. (F.Bruckmann A G Münih). Bu satırlar, Avrupalı bir entelektüelin bakış açısını vermenin yanısıra, tarihi-dokümanter bir değer de taşımaktalar. Ayrıca, seyrek de rastlansa, gerçeğe duyulan sevgiyle yazılmış olmalarından dolayı, tasvir edilemeyecek bir kültür cazibesine sahipler.